

Стела ДЕРМЕНДЖИЕВА
Великотърновски университет
„Св. св. Кирил и Методий“, България
stela.dermendzhieva@mail.bg

Тамара ДРАГАНОВА
Великотърновски университет
„Св. св. Кирил и Методий“, България
tamara_draganova@mail.bg

**ГЕОГРАФИЯ НА ОБРАЗОВАТЕЛНОТО ПРОСТРАНСТВО
НА БАЛКАНИТЕ В ПРОФИЛИРАНАТА ПОДГОТОВКА
ПО ГЕОГРАФИЯ И ИКОНОМИКА В XI И XII КЛАС**

Stela DERMENDZHIEVA
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Bulgaria
stela.dermendzhieva@mail.bg

Tamara DRAGANOVA
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Bulgaria
tamara_draganova@mail.bg

**GEOGRAPHY OF THE BALKAN EDUCATIONAL SPACE
IN PROFILED PREPARATION IN GEOGRAPHY AND ECONOMICS
IN THE 11TH AND 12TH GRADES**

The article presents the geography of the educational space in the Balkans in the profiled preparation in Geography and Economics. Conceptual, situational, and comparative analysis of the normative framework of the state educational standard for the profiled preparation in Geography and Economics and the curricula for the compulsory modules 4 and 5 are studied and presented. The didactic models of the goals, structure, curricula, expected results, interdisciplinary links, etc., are also discussed.

Keywords: Geography and Economics; profiled preparation; the Balkans; educational space; conceptual analysis; situational analysis.

*„Разпространението на цивилизациите може да се сравни с огън:
в началото е слаба искра, после третият пламък,
а накрая могъщ пожар с нарастващи скорост и сила“
Н. Тесла*

На взаимната обвързаност, интегративни връзки и взаимодействия между глобализацията и регионализацията се генерират особеностите на

съвременния обществен живот в планетарното пространство, както и извън неговите граници. Процесите променят съдържателните и пространствените характеристики и измерения в политиката и икономиката, социалния живот и екологията, културата и образованието. Балканският регион е динамичен регион във всички глобализационни направления и особено при образователния вектор. Образованието като комплексно-интегративен, обществено значим и обективно-ориентиран процес на съвременността е целенасочен двигател на човешката цивилизация.

В България продължава образователната реформа като същевременно вече се наблюдават и процедурни стъпки към нови промени и изменения на новата нормативна база след 2016 г., в резултат от актуални, провокативни и дискуссионни теми и всички те с широка обществена значимост, предвид проведеното дистанционно обучение и завършване на учебната 2019/2020 г.

От учебната 2020/2021 г. в българското училище влиза в сила учебната програма по география и икономика за XI клас – профилирана подготовка. Образователната реформа в страната продължава вече 5 години, като в следващите две учебни години влизат в сила учебните програми за профилираната подготовка по география и икономика в XI и XII клас:

– **2020/2021** учебна година: учебна програма по география и икономика за **XI клас**;

– **2021/2022** учебна година: учебна програма по география и икономика за **XII клас**. (Dermendzhieva, Draganova, 2020: 99; Dermendzhieva, Draganova, 2020: 26–28)

Учебните програми за профилираната подготовка по география и икономика са утвърдени със заповед на министъра на образованието и науката през 2018 г., и техните изменения от 2019 г. и 2020 г.

Безспорно е мястото на *Балканите* в образователното пространство на учебните програми при задължителната и профилираната подготовка по география и икономика. Политическите, икономическите и социалните промени диктуват и динамичността в социалната поръчка към образователното съдържание. Географската наука като основен източник на учебното съдържание по учебния предмет *География и икономика*, позиционира въпроса за образователното пространство на Балканите, което се въвежда в VII, IX и X клас на задължителната подготовка, където „*спираловидно усложнени базисните знания и умения, се развиват*“, а в XI и XII клас на профилираната подготовка се надграждат, задълбочават, разширяват и доразвиват (Дерменджиева, Събева 2011: 303).

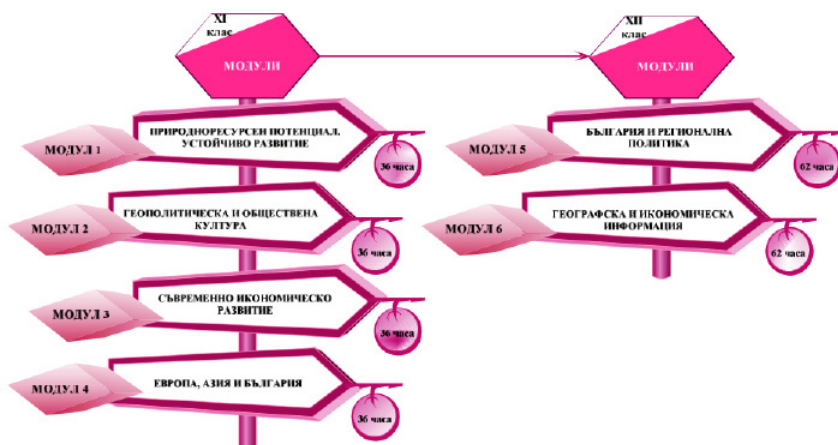
Структурирането на учебното съдържание се базира на дедуктивно-индуктивния подход, на териториално-регионалния подход, научно-системния подход и на концептуално-синергетичния модел: *глобално – регионално – национално – локално*, цялостно базирано на пространственото взаимодействие между *природа – общество – стопанство*.

Балканското пространство в обучението по география и икономика е плавно и целенасочено организирано между двата вида подготовка. Образователната концепция за съотнасяне на обучението по география към базовите компетентности на обществените науки и гражданското образование за средното образование и към природните науки за висшето образование е дискуссионна, общозначима и води след себе си много въпроси и образователни дилеми на глобалните измерение и тенденции в образованието. В училищното географско образование съдържателната териториална триада *Европа, Балкани и България* е образователна традиция, константна конструкция с малки промени през годините при задължителната и профилираната подготовка. Създадена е структурно-съдържателна релевантност между образователната аспектност и пространственост на Балканите между задължителната и профилираната подготовка и при новите условия.

Изследователската проекция на настоящата статия е насочена към разкриване, анализиране и оценяване на географията на образователното пространство на *Балканите* само при профилираната подготовка в българското училище.

Според съдържанието училищната подготовка е общообразователна, разширена, профилирана, професионална и допълнителна. Според подготовката училищното образование е общо, профилирано и професионално, като *„профилираното образование се осъществява в средната степен чрез общообразователната и разширената подготовка – в първи гимназиален етап, и чрез общообразователната и профилираната подготовка - във втори гимназиален етап, където може да се осъществява и чрез разширената подготовка“* (Закон 2015: 21; Dermendzhieva, Draganova 2020: 27).

Учебният предмет *География и икономика* като профилиран за класовете на втория гимназиален етап се състои от **задължителни и избираеми модули**, а всеки модул е самостоятелно обособена част от съответния профилиращ учебен предмет. Задължителните модули се определят с държавен образователен стандарт (ДОС) и се въвеждат в процеса на обучение чрез утвърдени учебни програми за задължителните модули от министъра на образованието и науката. Избираемите модули осигуряват придобиване на компетентности, определени в учебни програми, които се разработват и утвърждават на ниво директор на училище (Dermendzhieva, Draganova 2020: 27–28; Наредб № 7 2016; Учебна програма 2018). Задължителните модули за втори гимназиален етап по география и икономика са общо 6, разпределени за двата гимназиални класа XI и XII (фиг. 1).

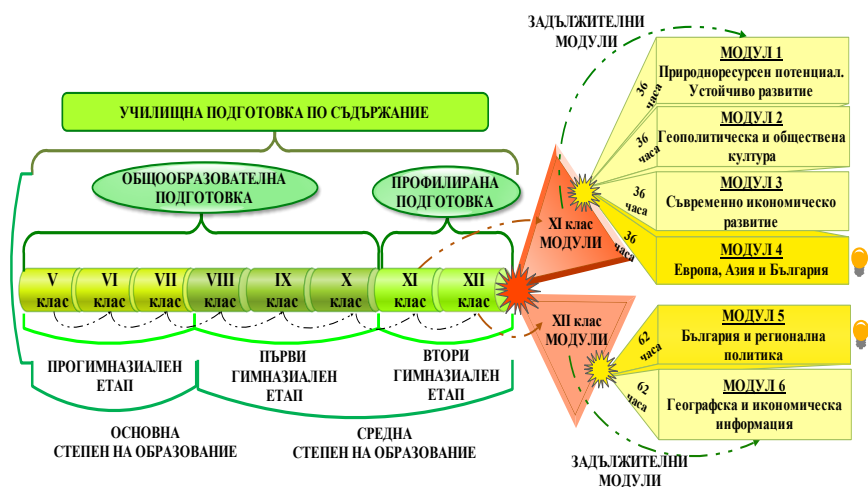

Фиг. 1. *Модел на профилираната подготовка по география и икономика по задължителни модули на втори гимназиален етап по учебна програма*

За целите на изследването в настоящата статия проучваме географията на образователното пространство на *Балканите* в профилираната подготовка по география и икономика само при задължителен Модул 4: *Европа, Азия и България* и Модул 5: *България и регионална политика* (сравнителни ракурси). Принципно темата присъства и в останалите модули в XI и XII клас, но с различна съдържателна резолюция и минимална имплицитна ефимерност при цели, области на компетентност, теми и очаквани резултати на учебното съдържание, при дейностите за придобиване на ключовите компетентности и при междупредметните връзки.

Учебният предмет *География и икономика* е един от 15-те учебни предмета на профилираната подготовка в българското училище и един от двата задължителни профилиращи учебни предмета на трите профила – 1) *Обществени науки*, 2) *Икономическо развитие* и 3) *Предприемачески*. Единственият профил с гарантиране на задължително присъствие на профилиращия учебен предмет *География и икономика* за профилираната подготовка е профил 4 „**Икономическо развитие**“ (Dermendzhieva, Draganova 2020: 28–29; Наредба № 7 2016: 1–3).

От гледна точка на йерархичната структура на нормативните документи профилираната подготовка по география и икономика е представена в рамката на държавния образователен стандарт като съвкупност от изисквания за резултатите от обучението по задължителните модули. При придобиването на знания, умения и отношения в края на втория гимназиален етап от средната степен на образование, именно в XI и XII клас на профилираната подготовка по география и икономика констатираме в двата модула 4 и 5 регионално-пространствените измерения на *Балканите* (фиг. 2).

Фиг. 2. Вертикално-дидактически модел на съдържателната подготовка по география и икономика и мястото на задължителните модули 4 и 5 (Dermendzhieva, Draganova 2019: 557)

ДОС за профилираната подготовка детерминира само три специфични цели на обучението по география и икономика, които се отнасят и за шестте задължителни модула. Специфичните цели са изключително окрупнени, съдържателно „стегнати“, конструирани на три базови *дидактически опори*:

- за *знания и умения*;
- за *географска култура*;
- за *моделни на поведение*.

Изискванията за резултатите от обучението по география и икономика за придобиване на профилираната подготовка акцентират:

- на разширяване и задълбочаване знанията и уменията на учениците за природни, демографски, геополитически, икономически и обществени явления и процеси;
- на развиване географската култура за разбиране и разумна дейност в географското пространство;
- формиране модели на поведение за активна гражданска позиция (Наредба № 7 2016: 46–47).

Когнитивните цели включват действия за *разширяване, задълбочаване, развиване* и *формиране* като изискуемост от обучението в профилираната подготовка и като естествено продължение на учебната линия спрямо задължителната подготовка по география. За двата задължителни модула ДОС регламентира по една област на компетентност – табл. 1.

**Области на компетентност по задължителни модули
на профилираната подготовка по география и икономика**

Таблица 1

ЗАДЪЛЖИ- ТЕЛНИ МОДУЛИ	ОБЛАСТ НА КОМПЕТЕНТНОСТ				
	География на природата	География на обществото	География на регионите и страните	География на България	Географска информация
МОДУЛ 1	X				
МОДУЛ 2		X	X		
МОДУЛ 3		X			
МОДУЛ 4			X		
МОДУЛ 5				X	
МОДУЛ 6					X

За целите на изследването на настоящата статия дидактическата интерпретация е само по двата задължителни модула 4 и 5, които обхващат две области на компетентност – *География на регионите и страните* (XI клас, модул 4) и *География на България* (XII клас, модул 5). Образователното пространство на *Балканите* присъства експлицитно и имплицитно в лимитираните по области на компетентност знания, умения и отношения в резултат от обучението на учениците.

Областта на компетентност в **XI клас** позиционира общо 6 очаквани резултата, таксономично представени и въведени чрез 9 активни глагола, обхванати от четирите когнитивни равнища на усвоеност – *фактическо, концептуално, процедурно и метакогнитивно знание* (фиг. 3). Шест от активните глаголи обективно провокират реализирането на очакваните резултати от обучението за знания, умения и отношения към продуктивност, обяснимо със съдържанието на профилираната подготовка и в отговор на специфичните цели на ДОС.

Фиг. 3. Дидактическа проекция на равнищата на усвоеност за модул 4 и 5 по ДОС

Същностно-концептуалната съдържателна рамка на очакваните резултати по ДОС при модул 4 са локализирани около: **интеграционните процеси и регионалните организации** в Европа и Азия; основните аспекти на **националната политика за интегрирането на България в Европа**; работа с географска информация за развитието на регионите от различни източници; генериране на хипотези и прогнозиране бъдещото развитие на Европа и Азия; оценяване на влиянието на **демографските, политическите и икономическите промени в регионите върху устойчивото развитие на света, Балканите и България**; дискутиране на модели на лично поведение в условията на интегрирането на България в Европа. Основните логическо-дидактически опори са: интеграционните процеси и регионалните организации; националната политика за интегриране; прогнозиране бъдещото развитие на двата континента; влиянието на демографските, политическите и икономическите промени в регионите върху устойчивото развитие на света, Балканите и България; модели на лично поведение в условията на интегриране. Съдържателното ядро е ориентирано към интеграционните процеси в посока от дедуктивното към индуктивното, като на финала е България, а преди страната е локализирана регионалната единица, *Балканите*.

Цялостната география на образователното пространство в модул 4 се отличава със структурна обвързаност и териториален обхват: Европа и Азия, България в Европа, Европа и Азия, региони – света – Балкани – България, България в Европа. Географското съдържание е композирано на света, континенти, региони, страна, като се наблюдава смесена последователност. Обобщено териториалната линия е: Европа – Азия – България, което кореспондира и с наименованието на задължителния модул 4 по ДОС. В чисто фактологично-номенклатурен аспект превес има континентът Европа и България, базирано на

подхода „общо – частно“: Европа (4 пъти), България (3 пъти), Азия (2 пъти) и Балканите (1 път).

Конкретизацията и проекцията на образователното пространство на Балканите присъства в модул 4, като дедуктивно композирано географско съдържание. Дидактико-географската интерпретация разкрива съдържанието по „*териториални единици от различен ранг: континент – полуостров – страна*“, което дава възможност за прилагане на „*принципа общо – специфично – единично (уникално) и да се използват усвоени знания, умения и компетенции като база за по-високо ниво на самостоятелност в учебната дейност, по-осъзната необходимост от задълбоченост и системност, разбиране на същността на изучаваните обекти до различна степен на обобщеност*“ (Дерменджиева, Събева 2015: 420).

Областта на компетентност в **XII клас** позиционира общо 7 очаквани резултата, таксономично представени и въведени чрез 7 активни глагола, обхванати от три когнитивни равнища на усвоеност – *фактическо, концептуално и метакогнитивно знание* (фиг. 3). Отсъствието на активни глаголи от областта на процедурното знание не намалява стойността на действие на останалите три равнища на усвоеност и реализиране на когнитивните цели в йерархичната таксономична система.

Географската идентификация и съдържание в ДОС на географията на образователното пространство на *Балканите* е отражение на сложни историко-географски процеси, обединяване и разединяване на държави и подрегиони с различна степен на икономическо развитие и политически потенциал, със специфични социокултурни и демографски специфики и общи трансформации.

Същностно-концептуалната съдържателна рамка на очакваните резултати по ДОС при модул 4 са локализиращи от една страна са **проблемите** на базата на обясняване, представяне и предлагане на решения за демографски, икономически, социални и екологични проблеми на национално, регионално и локално ниво; проблемите на района/селището, в което живее; преодоляване на проблемите на национално, регионално и локално ниво. Проблемите са обект на съдържателната рамка в учебния процес, позиционирани на различни йерархично-териториални нива – *национално, регионално и локално*.

От друга страна е съдържателният аспект за **регионалната политика и местното самоуправление** на България, географското изследване за район по избор и коментиране развитието на районите на планиране и родното селище, в контекста на европейските политики, националните приоритети и местното самоуправление в България. Продуктивен аспект в очакваните резултати за знания, умения и отношения се явява и оценяването на **съвременния геополитически потенциал на България** като фактор за развитие на страната – третата страна на съдържателния аспект. Основните логическо-дидактически опори са: регионалната политика, местното самоуправление, европейските политики и националните приоритети, както и съвременният геополитически потенциал на България.

Конструирането на учебното съдържание по учебните програми за профилираната подготовка по география и икономика за модул 4 и 5 са базирани на йерархичната система на образователните цели, разгънати чрез активните глаголи по Таксономията на Б. Блум и по трите области на дейност – когнитивна (познавателна), афективна (емоционално-ценностна) и психомоторна. Макрорамката на образователното пространство на Балканите е локализирано в края на профилираната подготовка по модули, само преди последния модул 6 за географската и икономическата информация.

Образователната идентичност на Балканите и съвременната нормативна рамка е лимитирана от целите, учебното съдържание (по теми, очаквани резултати и нови понятия), специфични методи и форми за оценяване на постиженията на учениците, дейности за придобиване на ключовите компетентности, както и междупредметните връзки с годишен хорариум от 36 учебни часа.

Целите на двата модула в голяма степен се покриват съдържателно и се отличават с когнитивен стабилитет и образователно-таксономично синхронизиране (фиг. 4). Целите са насочени към разширяване, задълбочаване, изграждане и обобщаване на *знания, умения и отношения*. Обединяваща дидактическа визия за двата модула е акцента, поставен на процеса на изграждане на ключовите географски компетентности (фиг. 4).

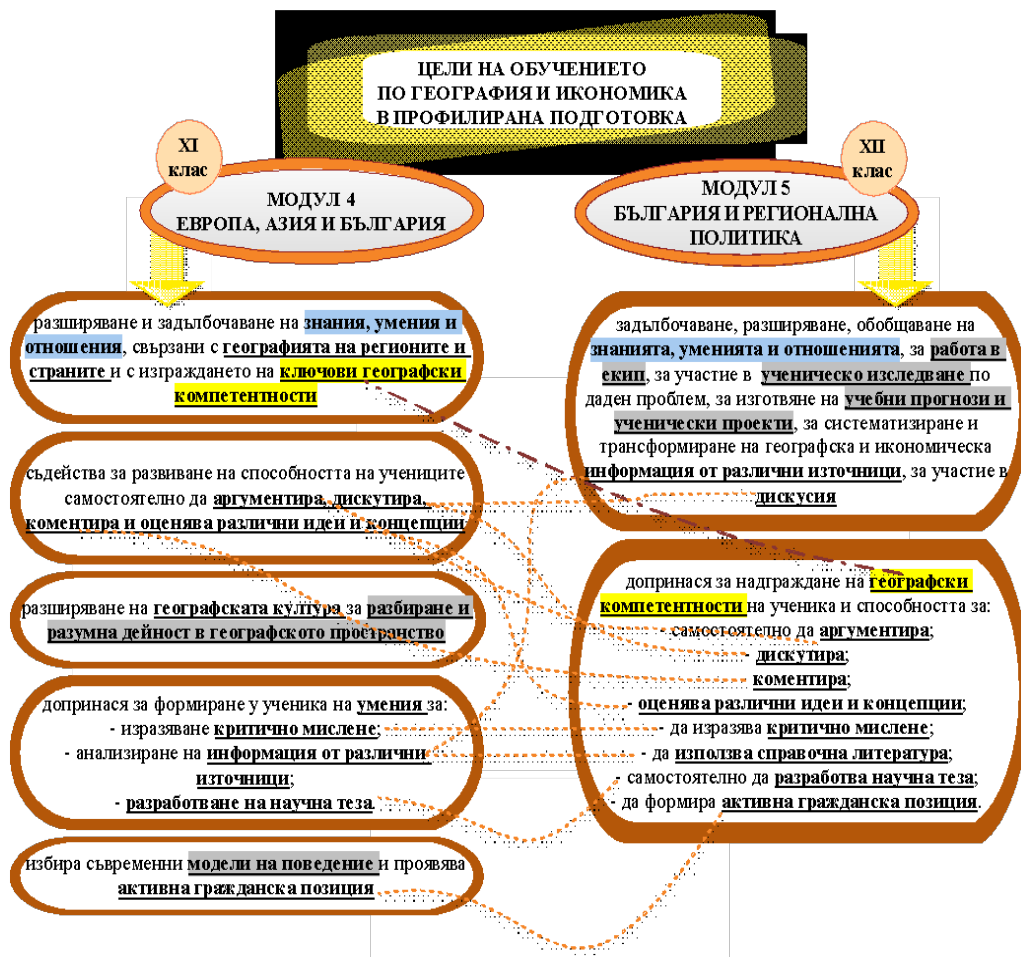
Между целевите плоскости на модул 4 и модул 5 има много приемственост и тъждественост в действията по активните глаголи, които учениците трябва да реализират. Общи цели към учениците за двата модула са самостоятелно аргументиране, дискутиране, коментирание, оценяване на различни идеи и концепции, изразяване на критично мислене, използване и анализиране, систематизиране и трансформиране на информация от различни източници, разработване на научна теза, формиране и проява на активна гражданска позиция.

В модул 4 се откроява дидактическата цел – разширяване на географската култура за разбиране и разумна дейност в географското пространство, базирана на избора на съвременни модели на поведение. Тази цел не присъства в учебната програма на задължителния модул 5.

В модул 5 са детерминирани цели, които кореспондират с методико-дидактическата теза за обучението по география на родната страна в контекста на провеждане и участие в ученическо изследване по даден проблем, работа в екип и изготвяне на учебни прогнози и ученически проекти. Тези цели не присъстват в главната цел на модул 4 на учебната програма, но са част от допълнителните уточнения на модула:

- анализиране на географски и икономически знания за география на регионите и страните;
- формиране на активна гражданска позиция по *проблемите* на Евроазиатския регион и България;
- поставяне на учениците в конкретни практически ситуации, дискусии;
- създаване на условия за *работа в екип*;
- извяване на личните качества чрез разработване на отговори на *научни въпроси и реферати*;

- решаване на *географски казуси*;
- разработване на *проекти* и *модели*;
- развиване на творческите търсения;
- създаване на възможности за изява на личните качества (фиг. 4). (Приложение № 95 2018: 1)

Фиг. 4. Дидактически модел на сравнителна проекция на целите при модул 4 и 5 по учебни програми по география и икономика – профилирана подготовка (Приложение № 95 2018: 1; Приложение № 96 2018: 1)

Географията на образователното пространство на *Балканите* присъства в учебното съдържание на модул 5, но имплицитно и в известна степен в контекста на изучаване на родната страна, регионалната политика и интеграцията на България. В учебната програма е процесуално-конструирано и лока-

лизирано обучението за *Балканите* по тема 1. *Геополитическо положение на България* и подтеми 1.1. – 1.2. „*Геополитическото положение на България – фактор за икономическо и социално развитие*“, в които са очертани очакваните резултати за балканското пространство, но преди всичко за мястото на България по отношение на геополитическото положение и интеграцията на страната: коментиране на мястото на България в европейското и балканското икономическо, политическо и културно пространство; коментиране на предимствата на геополитическото положение на България, в контекста на балканската интеграция (Приложение № 96 2018: 1).

Тема 1 е една от темите (от общо девет главни теми) по учебно съдържание на Модул 5 – **Тема 1. Геополитическо положение на България**, която регламентира два очаквани резултата, тясно свързани с балканското пространство, като утвърдена хорологична концепция на географското познание. Към тема 1 е разписана тема **1.1.–1.2. Геополитическото положение на България – фактор за икономическо и социално развитие**, в която се акцентира на прехода между дедуктивното към индуктивното пространство и интеграция. Двата очаквани резултата съдържат фактологично-номенклатурно балканското пространство, въведени чрез активния глагол *коментира* на ниво метакогнитивно знание и изискващо продуктивност на процеса на синтезиране:

– *коментира* мястото на България в европейското и **балканското икономическо, политическо и културно пространство**;

– *коментира* предимствата на геополитическото положение на България, в контекста на **балканската интеграция** (Приложение № 96 2018: 1).

Балканското пространство присъства и в другите теми и подтеми на модул 5, но не е открито съдържателно и номенклатурно, а от друга страна е свързано с интерпретирането на географски и икономически знания за демографските, социалните, икономическите и екологичните проблеми на национално, регионално и местно равнище и формиране на активна гражданска позиция. Образователното пространство на *Балканите* е част от националната, регионалната и местната политика, както и особено от значение за развитието на пограничните райони на страната.

Географията на образователното пространство на *Балканите* най-ярко и експлицитно присъства като структурно-съдържателно единство по теми, очаквани резултати и нови понятия в учебното съдържание на задължителния модул 4 (фиг. 5). Тематиката на изследването е съотнесима към тема **1. География на регионите и страните**, като подчертано и очевидно е част от съдържанието на темите:

1.13. Интеграционни процеси на Балканите;

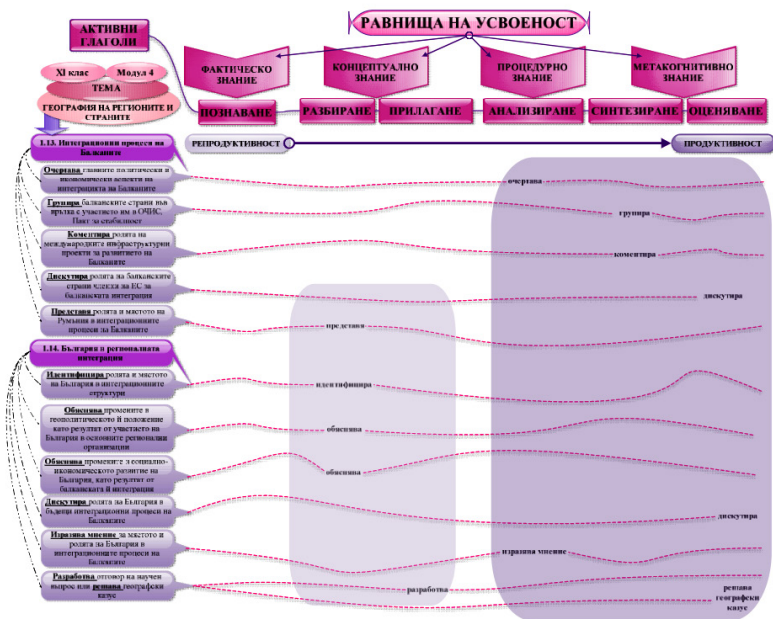
1.14. България в регионалната интеграция (Приложение № 95 2018: 2–3).

Към конкретните две теми на учебното съдържание нормативно са разписани очаквани резултати – 5 очаквани резултата за тема 1.13 и 6 очаквани резултата за тема 1.14. Очакваните резултати са разгънати и конструирани като действие чрез активните глаголи по Таксономията на Б. Блум:

– тема 1.13.: *очертава, групира, коментира, дискутира и представя* (общо 5 активни глагола);

– тема 1.14.: *идентифицира, обяснява* (2 пъти – повторяемост), *дискутира, изразява мнение, разработва* (отговор на научен въпрос) и *решава* географски казус (общо 6 активни глагола) – фиг. 5.

Общо географията на образователното пространство е позиционирано на концептуално, процедурно и метакогнитивно знание, изразено чрез общо 11 активни глагола с ясно открито продуктивна линия на обучение (фиг. 5). Общо са утвърдени и 11 очаквани резултата за двете теми, пряко обвързани с образователното пространство на *Балканите* и носители на компетенции като предварително зададени нормативни изисквания.

Фиг. 5. Макрорамка на учебното съдържание и очакваните резултати за образователното пространство на Балканите – модул 4 по учебна програма за профилираната подготовка по география и икономика

Съдържателните акцентите в очакваните резултати за интеграционните процеси на *Балканите* са:

- политически и икономически аспекти на *интеграцията* на Балканите;
- участието на балканските страни в *ОЧИС, Пакт за стабилност*;

- ролята на *международните инфраструктурни проекти* за развитието на Балканите;
- ролята на балканските страни *членки на ЕС* за балканската интеграция;
- ролята и мястото на *Румъния в интеграционните процеси на Балканите*. (Приложение № 95 2018: 2–3)

Темата *Интеграционни процеси на Балканите* е директно адресирана към география на образователното пространство – **Балкани** (номенклатурно утвърдено 6 пъти), като се отличава с история, култура, стратегическо и геополитическо положение, със специфични политически и етно-конфесионални проблеми, регион с многократни териториални промени, фактологични и номенклатурни изменения в наименования на държавите, проекти и др.

Специфика от гледна точка на регионалната география е присъствието на конкретна страна – Румъния, обвързана с интеграционните процеси на *Балканите*.

При темата *България в регионалната интеграция* съдържателните акценти са ориентирани към ролята и мястото на България в образователното пространство на *Балканите*, в интеграционните структури, в геополитическото ѝ положение, в основните регионални организации, в социално-икономическото развитие, в бъдещите интеграционни процеси. Цялостната дидактическа рамка на очакваните резултати завършва с регламентиране на изпълнението им чрез разработване отговор на научен въпрос или решаване на географски казус, както и изразяване на мнение.

Номенклатурно образователното пространство на *Балканите* присъства три пъти, но е идентифицирано логически и причинно-следствено и в останалите очаквани резултата, но имплицитно в цялостната интеграционна рамка на темата – *България в регионалната политика*. Структурирането на съдържателния вектор на балканското пространство за „*средната образователна степен е териториален, въпреки че е дискуссионен*“ (Дерменджиева, Събева 2011: 303).

Фиксираните в учебната програма форми за оценяване постиженията на учениците са доказателство за „*стремежът към модернизация на образованието и повишаване на неговата ефективност... активно и мотивирано ангажиране на учещите в учебната дейност, както и водеща роля на самостоятелното мислене, евристиката и рефлексията при трайното овладяване на знания и умения*“ (Дерменджиева, Събева 2013: 579). Холистичното съдържание на детерминираните форми за оценяване при профилираната подготовка включително и при изучаване на образователното пространство на *Балканите* са: текущи оценки от работа в клас, участие в групови обсъждания и дискусии; текущи оценки от домашни работи; текущи оценки от практически задания в клас; оценки от работа по проект; оценки от контролни работи.

Двете теми на модул 4 провокират задълбоченост и критичност, асоциативност и аргументираност на географските тези като отражение на продук-

тивността на учебния процес при усвояване на географските компетентности и формирането на активна гражданска позиция.

Учебната програма за профилираната подготовка при модул 4 регламентира дейностите за придобиване на ключовите компетентности по 7 от общо 9 групи ключови компетентности. От позицията и тезата, че ключовите компетентности са взаимозависими и съвкупност от знания, умения и отношения, „необходими за личностното развитие на индивида през целия живот, за изграждането на активна гражданска позиция и участие в социалния живот, както и за пригодността му за реализация на пазара на труда“, то липсата на двете групи не е обосновано именно при профилираната подготовка (Наредба № 5 2015: 1). Двете липсващи групи ключови компетентности са пряко свързани с географията на образователното пространство на *Балканите* – 2) умения за общуване на чужди езици и 8) културна компетентност и умения за изразяване чрез творчество. Аналогично същата е нормативната и дидактическа ситуация и при модул 5 при разглеждания нормативен ракурс.

Изучаването на образователното пространство на *Балканите* е носител на идентичен потенциал, със специфичен балкански нюанс на история и развитие, което разкрива значимостта на интеграционните хоризонтални връзки. В учебната програма на модул 4 са лимитирани общо 7 учебни предмета (български език и литература, чужд език, математика, история и цивилизации, технологии и предприемачество, биология и здравно образование, информационни технологии), които са разписани по 4 групи ключови компетентности и с конкретни дейности за постигане. Една от липсващите групи ключови компетентности при дейностите за придобиване на ключовите компетентности намира място при реализиране на междупредметните връзки – 2) умения за общуване на чужди езици. При нормативно-ситуационният анализ и на модул 5 фиксираме същата хоризонтална рамка на групите ключови компетентности, с изключение на броя на учебните предмети, регламентирани към същите 4 групи на ключови компетентности – общо 8 (български език и литература, чужд език, математика, технологии и предприемачество, биология и здравно образование, химия и опазване на околната среда, физика и астрономия, информационни технологии). Двата учебни предмета, различни от модул 4 са химия и физика, като липсва и не е разписана връзката с история и цивилизации.

Балканите в съвременното българско училища присъстват задължително по нормативна рамка в профилираната подготовка при модул 4 и модул 5 – експлицитно и имплицитно. В по-голяма степен е присъствието при модул 4. Основно в модул 4 нормативно са фиксирани като понятие, съдържание и пространственост *Балканите* по теми и очаквани резултати на учебната програма, но без детерминиране на нови понятия за двете изследвани теми. При модул 5 присъствието на образователното пространство на *Балканите* е позиционирано от гледна точка на родната страна и нейната роля, място и интеграция.

Структурно-съдържателната нормативна рамка на образователното пространство на *Балканите* при профилираната подготовка на модул 4 и 5 е отражение на причинно-следствените и пространствените отношения на *Балканите*, защото те са не само хронологична цялост, а и защото „*същността на пространството е във взаимната връзка на разположените на едно място системи*“ (Дерменджиева, С., Б. Димитрова 2015: 411).

Образователното пространство на *Балканите* е съвкупност на сложните отношения, изразени чрез свойствата структурност, динамичност, системност, интегративност, непрекъснатост, локализираност на ниво регионализация, проблематизация, интеграция. Нормативните и процедурните взаимодействия са видими и въведени чрез отделните дидактически елементи на ДОС и учебните програми за профилираната подготовка, които насочват учениците към дейности, свързани с интерпретирането на географски и икономически знания за демографските, социалните, икономическите и екологичните проблеми на национално, регионално и местно равнище и формиране на активна гражданска позиция.

Безспорно *Балканите* като образователно пространство са част от обучението по география и икономика в профилираната подготовка в отговор на тезата, че географското пространство е „*форма на битие на географските обекти и като метод за изследване на събития, факти, процеси, протичащи в него*“ (Дерменджиева, С., Б. Димитрова 2015: 413–414).

България е част от балканското пространство и включването на образователната плоскост в нормативната рамка е доказателство за важността и значимостта, динамичността и стратегическата визия на региона и установяването на обективната картина за ролята и мястото на родната страна в съвременното.

ЛИТЕРАТУРА

Dermendzhieva, Draganova 2020: Dermendzhieva, S., T. Draganova. Education and traditions in the study of geography of Bulgaria. International Scientific Refereed Online Journal with Impact Factor SocioBrains, February 2020, ISSUE 66, pp. 98–104.

Dermendzhieva, Draganova 2020: Dermendzhieva, S., T. Draganova. Methodological interpretation of the profiled geography preparation of the Bulgarian schools in the second high school stage. Proceedings 2020, 6-th International scientific conference GE-OBALCANICA. Ohrid, North Macedonia, may 2020, pp. 903–909.

Закон 2015: Закон за предучилищното и училищното образование, 2015. [Zakon za preduchilishното i uchilishното obrazovanie, 2015].

Dermendzhieva, Draganova 2020: Dermendzhieva, S., T. Draganova. Didactic aspects of geography and economy training in modul „Modern economic development“. Acta Pedagogica Naturalis (APNat), Copyright Center. Shumen: Shumen University Publishing House, 2020, Vol 3, No 1, pp. 26–35.

Наредба № 7 2016: Наредба № 7 от 11.08.2016 г. за профилираната подготовка, 2016. [Naredba № 7 от 11.08.2016 г. za profiliranata podgotovka, 2016].

Учебна програма 2018: Учебна програма по география и икономика (профилирана подготовка), 2018. [Uchebna programa po geografiya i ikonomika (profilirana podgotovka), 2018].

Дерменджиева, Събева 2011: Дерменджиева, С., П. Събева. Балканите в учебното географско познание. Балканите – език, история, култура. Том 2, бр. 1, 2011, с. 302–313. [Dermendzhieva, S., P. Sabeva. Balkanite v uchebnoto geografско poznanie. Balkanite – ezik, istoriya, kultura. Tom 2, br. 1, 2011, pp. 302–313].

Dermendzhieva, Draganova 2019: Dermendzhieva, S., T. Draganova. Conceptual analysis of the geography training of the countries in the Bulgarian school. – In: KNOWLEDGE International Journal with Global Impact Factor, Vol. 34.2. Scientific Papers – EDUCATION, Institute of Knowledge Management, p. 555–561, September, 2019.

Дерменджиева, Събева 2015: Дерменджиева, С., П. Събева. Дидактико-географска интерпретация на балканското пространство. Балканите – език, история, култура. Том 4, бр. 1, 2015, с. 416–424. [Dermendzhieva, S., P. Sabeva. Didaktiko-geografска interpretatsiya na balkanskoto prostranstvo. Balkanite – ezik, istoriya, kultura. Tom 4, br. 1, 2015, pp. 416–424].

Приложение № 95 2018: Приложение № 95, Учебна програма по география и икономика (профилирана подготовка), модул 4 „Европа, Азия и България“. [Prilozhenie № 95, uchebna programa po geografiya i ikonomika (profilirana podgotovka), modul 4 „Evropa, Azia i Balgaria“].

Приложение № 96 2018: Приложение № 96, Учебна програма по география и икономика (профилирана подготовка), модул 5 „България и регионална политика“. [Prilozhenie № 96, uchebna programa po geografiya i ikonomika (profilirana podgotovka), modul 5 „Balgaria i regionalna politika“].

Дерменджиева, Събева 2013: Дерменджиева, С., П. Събева. Картографските представи и Балканите в учебното съдържание. Балканите – език, история, култура. Том 3, бр. 1, 2013, с. 578–586. [Dermendzhieva, S., P. Sabeva. Kartografските predstavi i Balkanite v uchebnoto sadarzhanie. Balkanite – ezik, istoriya, kultura. Tom 3, br. 1, 2013, pp. 578–586].

Наредба № 5 2015: Наредба № 5 от 30.11.2015 г. за общообразователната подготовка. [Naredba № 5 ot 30.11.2015 g. za obshtoobrazovatelната podgotovka].

Дерменджиева, Димитрова 2015: Дерменджиева, С., Б. Димитрова. Пространство и граници в обучението по география и икономика. – В: Балканите – език, история, култура. Том 4, бр. 1, 2015, с. 408–415. [Dermendzhieva, S., B. Dimitrova. Prostranstvo i granitsi v obuchenieto po geografiya i ikonomika. – In: Balkanite - ezik, istoriya, kultura. Tom 4, br. 1, 2015, pp. 408–415].